

До
Софийски районен съд
131–ви състав,
Дело № 1120/2018

Заклучение
от гл. ас. д-р Иван Попов,
гр. София, бул Цар Освободител № 15
Софийски университет Свети Климент Охридски,
Катедра Германистика и скандинавистика

Уважаеми районен съдия,

В настоящия текст ще представя изводите, направени от мен във връзка с дело нр. 1120/2018 и отнасящи се до преводите, направени от проф. Владко Мурдаров на български език на литературни произведения (става дума предимно за новели и няколко кратки разказа, във втория случай) на австрийските писатели Артур Шницлер и Йозеф Рот. В съгласие с отправеното към мен от страна на Софийския районен съд запитване за това, налице ли е сходство и в каква степен, както и в какво се изразява то, между преводи на произведения на Йозеф Рот, включени в сборника „Гробницата на капуцините“ с преводач Ана Димова (издателство Народна култура 1986 г.) и произведения на същия автор, включени в сборниците „Легендата за пияницата светец – новела“ и „Немият пророк – събрани разкази“ (издателство Black Flamingo Publishing 2015 г.) с преводач Владко Мурдаров, както и между преводите на Артур Шницлер, включени в сборника „Като насън“ (Black Flamingo Publishing, 2015 г.), изготвени от Владко Мурдаров, и преводите на произведенията „Госпожица Елза“, включен в сборника „Госпожица Елза – два кратки романа“ (издателство Христо Данов Пловдив), извършен от Никола Толчев, „Игра в утринен здрач“, изготвен от Панайот Чинков, включен в същия сборник и „Просъници“, изготвен от Недялка Попова (издателство Хемус 2000 г.), аз процедирах както следва.

При изготвяне на настоящото сравнение се запознах обстойно с извършените от д-р Гертана Фъркова-Ангелова през 2017 г. две експертни становища по възложение на Съюза на преводачите в България относно съмненията в това, че в работата си проф. Владко Мурдаров е

заимствал от по-ранните преводи на въпросните произведения. Намирам за много продуктивен подхода на г-жа Фъркова, с чиято помощ тя обосновава тезата си, че де факто не е възможно един и същ текст да бъде преведен идентично от работещи независимо един от друг преводачи. При наличието на множество (или поне на повече от една) опции за пренасяне на даден израз от един език на друг, в практиката действително е доста малка вероятността двама отделни преводачи да вземат едни и същи преводни решения.

С пълното съзнание за тежестта на подобни съображения и убедителността на твърденията на Гергана Фъркова относно естеството и закономерностите на художествения превод, в своята работа по настоящия казус аз реших да възприема подход, който се различава от избрания от нея, но и го допълва. Решението ми бе, освен извършването на сравнение в лексикален и синтактичен план, да се фокусирам също и върху типографските особености на подлежащите на сравнение преводи. В съгласие с тази изцяло „текстуалистка“ перспектива аз няма да засегна въпроса за качеството на по-ранните и по-новите преводи на български език на Шницлер и Рот, а също така не възнамерявам и да се спирам върху евентуалните възможности, на определени места да бъдат избрани различни, алтернативни преводни решения, от които според д-р Фъркова не се е възползвал Владко Мурдаров.

Изборът на този начин на процедиране се дължи на моето убеждение, че художественият превод се явява реализация/материализация на съответната творба, но не и ново, самостоятелно произведение на изкуството. В този смисъл въпросът за заимстване (или копиране) в хода на превеждането следва, според мен, да бъде отнесен не само към използваните от преводача стратегии, а също така и към текста като краен продукт и към неговите чисто материални особености. Разграничението между творбата и нейната конкретна реализация под формата на отпечатани върху хартия думи няма отношение към факта, че сам по себе си преводът представлява творческа дейност и че наистина, както твърди д-р Фъркова, не може да бъде формулиран алгоритъм, който да елиминира неопределеността при вземането на конкретни преводачески решения. Предимството на едно микро-структурно сравнение като предложеното тук се състои най-вече в това, че направените от мен изводи носят фактологичен характер и не могат да бъдат сведени до една или друга субективно – или теоретично – обогрена концепция за това, какво (трябва да) представлява преводът на художествена литература.

Започвам с новелите на Шницлер в превод на Владко Мурдаров, чието издаване преходя по време обнародването на двата сборника с текстове на Йозеф Рот.

„Госпожица Елзе“

Първото, което се набива на очи, е сравнително голямото наличие на разлики в съдържанието превода от 2012 г. спрямо по-ранния. Самото име на главната героиня е друго – от „Елза“ на „Елзе“, като тази промяна е спазена в течение на целия текст. Може би обстоятелството, че използваната от австрийския писател в тази новела техника на „вътрешния монолог“, която предполага по-голяма близост до особеностите на говоримия език, съответно немски и български, е в състояние да обясни сравнително многото разминавания в изказа на героинята, наблюдаващи се при съпоставката между двата текста.

Разликите се състоят предимно в осъвременяване на правописа и изказа у Мурдаров, в съгласие с промените в правописната норма на българския език, както и в самия език, настъпили през времето, изминало от първия превод на „Госпожица Елза“, извършен през 1929 г. от Никола Толчев и превода от 2012 г. Като примери ще посоча¹:

„екип“ фигурира като „костюм“ (7/37), „здрач“ като „зазоряване“ (пак там), „бързото писмо“ като „експресното писмо“ (8/37), „господи“ като „Господи“ (10/40), „боже господи“ - „Боже Господи“ (12/42), „сандъка“ - „гардероба“ (16/46), „слугиня“ - „камериерка“ (пак там), „откак“ - „откакто“ (17/46), „сирашки пари“ - „наставнически пари“ (17/47), „натъкмих“ - „приготвих“ (18/47), „адио“ - „прощавайте“ (20/50), „ида“ - „отида“ (21/51), „пешком“ - „пеш“ (35/65), „нозете“ - „краката“ (пак там), „дългия рус човек“ - „високия рус мъж“ (38/67), „писалищната маса“ - „писалището“ (39/69), „неапетитно“ - „безвкусно“ (42/72), „направя гешефт“ - „спечеля“ (43/72), „рафинирана“ – „изискана“ (44/74), „приют“ – „болница“ (54/84)

Освен това на множество места в превода на Мурдаров „мен“ фигурира като „мене“, „бе“ като „беше“; наблюдават се инверсии (размествания) в словоредата на много от изреченията, както и донякъде различна структура на сложните съставни изречения, които на места са разделени и преведени поотделно, като по-кратки изречения. Тези структурни особености се срещат във всичките подлежащи на настоящото становище текстове, така че по-долу няма да ги назовавам отново.

На ниво типографско сравнение между превода на Толчев и този на Мурдаров се наблюдават някои припокривания от правописен и печатен характер. Така например на много места в превода на Мурдаров се срещат глаголните форми „чувствува“ (38, 49, 51, 60, 82, 86), „участвува“ (39), „действува“ (40, 45, 48, 64), „почувствувала“ (61), „ползува“ (62). Нямам

1 Подобно на д-р Фъркова в скоби съм дал номера на страницата първо в по-стария превод, а след това в превода на Мурдаров).

обяснение за броя и сравнително неголямата, но все пак набиваща се на очи честота на тези грешки, при положение че става дума за отпаднала правописна норма в българския език; наличните под тази форма глаголи са грешно изписани, което например бива веднага разпознато и от компютърната програма Microsoft Office Word, с която се служих при изготвянето на настоящото становище. Споменатите места са идентични в старото и новото издание на новелата на Шницлер.

На мнение съм, че в случая не може да говорим за наличие на обикновена правописна грешка, понеже не ми е ясно как въобще би могла да бъде допусната тя – със сигурност не чрез просто грешното натискане върху клавиатурата на компютъра. Още по-интересен е моментът, че в превода на Мурдаров въпросните глаголни форми фигурират също и според съвременната правописна норма на българския език, напр. на 88 страница се среща „чувствам“, докато в превода на Толчев на същото място е „чувствувам“, така че в случая между двата текста определено има разминаване. Обяснение за тези несъответствия, и то в рамките на едно и също издание, следва да бъде потърсено от преводача и съответно от редактора на превода от 2012 г. В книгата на Black Flamingo Publishing фигурира името на Екатерина Рускова под обозначението „предпечатна подготовка“; в хода на своята работа аз не бях в състояние да преценя, дали тази функция отговаря на редакторската.

„Като насън“

Тук отново разминаването между превода на Мурдаров и този на Недялка Попова, публикуван от издателство „Хемус“ през 2000 г., може да се наблюдава още в самото заглавие: в по-старото издание новелата на Шницлер е озаглавена „Просънници“. Освен гореспомнатите структурни и синтактични отклонения на по-новия текст спрямо по-стария, на лексикално ниво се наблюдават следните разлики:

„многозначима“ – „многозначителна“ (16/93), „ония“ – „онези“ (17/94), „измери с очи“ – „погледна“ (18/95), „просъница“ – „полусън“ (22/97), „старовремският“ – „старинният“ (25/100), „рече“ – „каза“ (28/102), „натъкне“ – „сблъска“ (35/106), „из един път“ – „изведнъж“ (36/107), „естествена алена“ – „естествено румени“ (38/108), „локали“ – „заведения“ (47/113), „погребална кола“ – „катафалка“ (50/116), „умопомрачена“ – „умопобъркана“ (52/117), „колар“ – „кочияш“ (55/119), „едноконен файтон“ – „файтон с един кон“ (72/131), „здрачна светлина“ – „полумрак“ (76/134), „се горещеше“ – „се палеше“ (92/145), „хистологически“ – „хистологичен“ (104/153), „умълчани“ – „смълчани“ (113/159).

Интересно е, че никъде не се среща сгрешеното изписване на глаголите, какъвто беше случаят в предишната новела.

На типографско ниво забелязах две места в превода на Мурдаров, където се наблюдава припокриване с текста на по-старото издание. На стр. 136 фигурира думата „преда- телка“, която е отпечатана на един ред, но с тире и интервал, както я представям тук. На същото място в превода на Недялка Попова същата дума е пренесена (стр. 81). На стр. 146 от превода на Мурдаров запетаята в израза „Надявам, се...“ е поставена грешно и точно същата грешка се наблюдава в по-стария текст, на стр. 94.

Тези съответствия, макар че са само две на брой, също изглеждат трудно обясними и във всеки случай не могат да бъдат обяснени единствено със случайността. Както вече казах, направените наблюдения оставят незасегнат въпроса за качеството на двата подлежащи на сравнение превода, както и за възприетите от двамата преводачи творчески стратегии.

„Игра на зазоряване“

В случая на последното от трите произведения на австрийския автор също може да се отбележи, че на първо място заглавието отличава текста на Мурдаров от по-ранния превод от 1929 г. на Панайот Чинков, озаглавен „Игра в утринен здрач“. Тук разминаванията в съдържанието на двата текста са осезаемо по-малко в сравнение с „Госпожица Елзе“, което може би отново следва да се обясни с една чисто наратологична особеност на разказвателния подход в тази творба – повествованието се води от гледната точка на анонимен разказвач, който не се явява част от фиктивния свят на творбата и съответно си служи с начин на изразяване, който е по-близък до книжовната норма, отколкото до разговорните особености на немския и съответно българския език. Затова броят на алтернативните опции, стоящи пред преводача, тук според мен като цяло е редуциран.

Разликите между по-стария превод и този на Мурдаров се състоят отново основно в това, че лексиката е осъвременена:

„подпоручик“ – „лейтенант“ (63/163), „поручик“ – „старши лейтенант“ (64/163), „папириси“ – „цигари“ (65/164), „напущаше“ – „напускаше“ (72/172), „канареножълт“ – „жълт като канарче“ (73/173), „локала“ – „заведението“ (74/174), „с положителност“ – „със сигурност“ (78/178), „петелката“ – „ревера“ (79/180), „коларя“ – „кочияша“ (80/181), „собствено“ – „всъщност“ (83/184), „черковният часовник“ – „часовникът на камбанарията“ (88/190), „едвам“ – „само“ (92/193), „разположен“ – „склонен“ (93/195), „полски

учения“ – „учения навън“ (97/198), „словесно“ – „лекция“ (101/203), „писалищната маса“ – „писалището“ (106/209), „внушение“ – „хрумване“ (110/212), „къдравокоса“ – „къдрокоса“ (114/217), „дето“ – „където“ (пак там), „най-сетне“ – „в края на краищата“ (120/222), „как прекарвате“ – „как живеете“ (122/225), „нозете“ – „краката“ (128/231), „сляпото око“ – „слепочие“ (134/237)

Освен това на много места „един/една“ у Толчев се срещат като „някакъв/някаква“ в новото издание, името на героинята в по-ранния превод е „Леополдина“, докато при Мурдаров е „Леополдине“. На места в по-новия превод фигурират личните местоимения, които липсват в по-ранния текст, но се среща и обратната тенденция.

Обръщайки се към правописните и печатни грешки, може да се установи следното: на доста места в новия превод глаголите отново се срещат със стария им и към настоящия момент отпаднал начин на изписване:

„чувствуваше“ (170, 171, 180, 184, 215, 216, 222, 230, 232, 233), „почувствува“ (170, 175, 183, 185, 194, 214, 216, 220), „използува“ (176, 213, 220), „издействува“ (197), „участвува“ (210), „съответствуват“ (212), „предчувствуваше“ (238)

Любопитно е, че на някои места тези грешки са поправени, даже съжителствайки на една и съща страница със сбъркания правопис. Така например на стр. 186 фигурира „почувства“, докато няколко абзаца по-долу е „почувствува“, както споменах в направеното преди малко изброяване. На стр. 189 отново е „почувства“, както и на стр. 196. На същата страница фигурира „подейства“, което в стария превод все още е „подействува“ (стр. 94). „Отсъстващ“ на стр. 95 в стария превод у Мурдаров е „отсъстващ“ (197). На същата стр. 197 у Мурдаров пак имаме „почувства“, докато на стр. 233 фигурира „предчувствал“, което пет страници по-късно отново е изписано по стария и вече некоректен начин. На стр. 238 имаме „чувстваше“, а само 12 реда по-долу „предчувствуваше“, както вече се спомена.

Това наличие едновременно на отпадналия и на актуалния начин на изписване на въпросните глаголи в българския език според мен не би могло да бъде обяснено с механичното извършване на грешка при набирането на текста. За причината следва да бъдат попитани преводачът и съответно редакторът на изданието от 2012 г..

В заключение ще кажа, че що се отнася до трите разгледани тук новели на Артур Шницлер, остарялата правописна форма се среща единствено в първата и третата, но не и във втората. Нямам обяснение на този факт, но желая да припомня, че преводът на Недялка Попова на „Просъници“ е издаден през 2000 г., във времевия план той се явява най-новият от предхождащите

работата на Мурдаров издания, а в момента на неговото излизане правописната норма вече е осъвременена.

В следващите редове ще се спра върху преводите на Йозеф Рот. Понеже става дума за кратки художествени творби, които освен това се поместени без изключение на едно място, а именно в по-горе посоченото издание на Народна култура от 1986 г., тук няма да изброявам разминаванията между превода на Ана Димова и на Владко Мурдаров поотделно, а ще предложа поглед върху целия набор от произведения.

Първото, което може да се отбележи, отново са разликите в заглавията на някои от общо десетте на брой новели и разкази. Така „Отличникът“ у Мурдаров е озаглавен „Образцовият ученик“, а „Мътното огледало“ носи заглавие „Сляпото огледало“; „Началник-гара Фалмерайер“ е „Гаровият началник Фалмерайер“, „Легенда за светия пияница“ е преведено като „Легенда за пияницата светец“.

С оглед на синтаксиса на изреченията и на структурата на текстовете, и в дадения случай може да се установи същото, както при Шницлер – на много места се наблюдават инверсии, някои по-дълги изречения са разделени, пропуснат или съответно добавен е подлогът в много от изреченията.

На чисто лексикално равнище разминаванията спрямо споменатите по-горе текстове на Шницлер са по-малко и поне според мен характерът им е не дотам субстанциален. Може би това се дължи на факта, че преводът на Ана Димова е публикуван през 1986 г., т.е. правописът, спазен в него, е доста по-близък до важащата през 2015 г. норма в българския език. Разликите тук по-скоро носят технически характер, например „бе“ в оригинала у Мурдаров на много места фигурира като „беше“, вместо „но“ последният използва „обаче“, „един/една“ отново фигурират като „някакъв/някаква“.

В поместените в изданието Йозеф Рот, *Немият пророк*, София 2015 г., Black Flamingo Publishing се забелязват следните разминавания спрямо превода на Ана Димова:

„Ванцл“ – Ванцъл“ (15/7), „честолюбие“ – „амбиция“ (16/8), „Шинагл“ – „Шинагъл“ (21/13), „патинен блясък“ – „блясък на патина“ (32/33), „не особено“ – „неособено“ (35/36), „полята“ – „нивите“ (51/73), „бледен“ – „блед“ (54/76), „сегиз-тогиз“ – „от време на време“ (63/85), „блуждая“ – „мотая се“ (68/91), „никому“ – „на никого“ (86/109), „стъмняваше“ – „стъмваше“ (114/208), „уханни“ – „ароматни“ (118/212)

В споменатото издание на Black Flamingo Publishing се срещат следните печатни грешки, които на точно същите места фигурират и в по-ранното издание на Народна култура:

„Дайде лекар“ (46/55), „да се по- разтъпче“ (у Мурдаров на стр. 109 думата присъства на един ред, но с тире и интервал, както я давам тук, а у Ана Димова е пренесена на стр. 85), по-нататък „из-лъже“ (стр. 116 у Мурдаров, на един ред, докато у Ана Димова отново е пренесено, стр. 92), „Лудовиг“ (името на героя, който се казва „Лудвиг“, е сбъркано, но отново по идентичен начин и на едно и също място, на стр. 131 у Мурдаров и съответно на стр. 107 у Ана Димова).

Макар и немногобройни, тези съвпадения също, поне според мен, не могат да бъдат разглеждани като механично допуснати, понеже все пак се набиват на очи; вероятността, на едни и същи места двамата преводачи (или съответно редакторите) да са направили едни и същи печатни грешки, ми се струва изключително малка. Впрочем, в споменатото издание от 2015 г. отново под обозначението „предпечатна подготовка“ е посочено името Екатерина Рускова, но аз не съм наясно дали тя е изпълнявала и редакторски функции.

Накрая ще се спра върху изданието Йозеф Рот, *Легенда за пияницата* светец, София 2015 г., Black Flamingo Publishing, където са поместени четири произведения, фигуриращи в превода на Ана Димова. Забелязах следните лексикални разминавания между по-стария превод и този на Владко Мурдаров:

„чакалнята“ – „приемната“ (140/106), „лете и зиме“ – „през лятото и през зимата“ (166/131), „художествената академия“ – „Академията на изящните изкуства“ (171/136), „портмоне“ – „портфейл“ (227/160), „далекогледна тръба“ – „далекоглед“ (197/192), „шапчицата“ – „кипата“ (199/194)

Както е видно, тук отново може да се говори най-вече за осъвременяване на лексиката.

Във въпросното издание от 2015 г. отново могат да се наблюдават печатни и правописни грешки, които съответстват на по-старото издание. Така например, както беше случаят при Шницлер, се среща „използува“ (143/109), „чувствуват“ (150/115, на следващата 116 стр. в превода на Мурдаров имаме „чувствах“, но на стр. 118 отново е „чувствувах“; навсякъде другаде в текстовете подобна – отпаднала – форма не е използвана отново), името на героя от „Франц“ е сбъркано на „Франк“ и тази грешка се среща точно на едно и също място и на двете места (175/140), а печатната грешка „никого другито“ също се наблюдава на идентично място в двете издания (181/146). Освен това героинята „Терез“ на едно-единствено място фигурира като „Тереза“, и то отново е идентично в двете книги (231/164). Същото се наблюдава и в последния текст от сборника на Black Flamingo Publishing, където на 201 стр. името на героя от „Нисен“ е сбъркано на „Висен“, а идентичната печатна грешка се наблюдава точно на това място от повествованието в превода на Ана Димова (стр. 207).

С оглед на всичко казано досега ще обобщя, че отделно от разминаванията в съдържателен (най-вече лексикален) план, установени и анализирани вече от д-р Гургана Фъркова, а сега и от мен, между разгледаните текстове е налице припокриване, и то на еднакви места, на микро-структурно ниво, що се отнася до правописа и типографията. Без да са многобройни, въпросните сходства все пак се набиват на очи при внимателния прочит и сравнението между по-ранните преводи на Шницлер и Рот и тези на Мурдаров. Нямам обяснение на дадения факт, но желая да подчертая, че от практическа гледна точка е изключително малко вероятно да се стигне до съвпадения от подобен характер. Имах възможността да установя това, без да използвам софтуер за установяване на процентното съвпадение в съдържанието на отделните текстове. Именно обаче извършеният без компютърна помощ прочит е в състояние да открие споменатите изключително необичайни сходства, състоящи се в повтарянето на едни и същи правописни и печатни грешки.

София, 10.05.2019 г.

Иван Попов